

İSLAM SANATI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Prof.Dr. İsmet KAYAOĞLU

Kur'anı Kerim'de resim sanatının haram olduğuna dair bir ayet yoktur. Din olarak İslam fen ve sanat meseleleri hakkında hüküm vermez. Ayet olarak, sanatın karşısına çıkarılan Maide suresi 93. ayetinin tasvir sanatı ile ilgili bir yanı yoktur. "şarap, kumar, ensâb ve ve fal okları şeytan işi pis şeylerdir."¹ Burada geçen ensâb kelimesinin tasvir olarak anlamak yanlıştır. Ensâb taşınmak için yontulmuş putlar ve dikilen taşlar anlamı taşır.

Kur'an-ı Kerim'de tasvir lehinde bir ayete Hz. Süleyman kıssasında rastlanır. "Ona (yani Süleyman'a) mihrablar, timsaller, havuzlar gibi çanaklar ve sabit kazanlardan her ne isterler ise yaparlardı. Çalışın ey Davud hânedanı, şükür için çalışın. Kullarım içinde şükür edenler azdır."² Bu ayete dayanarak bazı âlimler, tasvir ve timsalin caiz olduğunu çıkarmışlardır. Burada Allah'ın nimetleri sayılıyor. Cenab-ı Hak, Hz. Süleyman'a verdiği nimetler arasında timsali, tasviri de zikrediyor. Bu Allah'ın bir nimeti olarak sayılarak, karşılığında şükür edilmesine işaret vardır.

Resim ve tasvir meselesi, şarap ve kumar gibi toplumsal zarar doğuran âfet değildir. Eğer toplumsal zararı olsaydı aynen kumar ve içki gibi sarîh beyan bulunurdu. Kur'an'da resim yasağı olacak bir ayet bulunmadığı anlaşılıyor.

¹ Maide Suresi, 93

² Sebe Suresi, 13

Hadislere gelince: Canlı resimleri yasaklayan bazı hadislerde bulunmadığı görülür. Hadislerin sıhhat ve subut dereceleri aynı değildir. Biz burada hadis kritiğine girişmeden delil olarak gösterilenleri ele alalım:

1. Hz. Ayşe'den rivayet edilen hadis: Hz. Peygamber evinde üzerinde salib bulunan bir şey bırakmazdı, onu bozardı, diğer bir rivayette keserdi.³
2. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Melekler için de sûret veya köpek bulunan bir eve girmezler"
3. Hadis. Ebu Talha'dan rivayet olunuyor: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Melekler için de sûret bulunan eve girmezler"
4. Bir başka rivayet: "Kıyamet günü halktan azabı en şiddetli olanlar tasvir yapanlardır"

Yine Hz. Ayşe diyor ki: "Hz. Peygamber seferden gelmişti. Ben dolabın önüne üzerinde resim ve sûret bulunan ince bir perde koymuştum. Hz. Peygamber onu görünce yırttı ve Kıyamet günü halktan azabı en şiddetli olanlar Allah'ın hilkatini taklid edenlerdir. dedi: Hz. Ayşe diyor ki: Bu perdeden bir veya iki yastık yaptık.

1. Hadiste, üzerinde haç bulunan şey yasaklanmıştır. Bu dini bir semboldür. Onu bozmak Hristiyanlıkla ilgisi dolayısıyladır. Yoksa sûret ve resim olmasından ötürü değildir.

Resim yasaktır diyenler, bunun haram olma kaynağını belirtmelidir. Eğer Allah'ın yaratma sıfatını taklid etmek olsaydı, ağaç, nebat, dağ resimleri yapmayı mubah görmemek gerekirdi..

2. ve3. Hadiste meleklerin köpek ve sûret bulunan eve girmemeleri hükmünü İbn Hıbban, Hz. Peygambere has kılar. Çünkü o vahiy ve risalet sahibidir. Onun evini bekleyen köpeğe ve duvarı süsleyen resme ihtiyacı yoktur.

4. Hadiste geçen resim yapanlara azap konusu ise Allah'tan başka ibadet edilecek nesnelere yapanlar ve bunu bile bile yapanlar kastedilmiştir.

5. Hadiste resimli yastığın indirilmesi söz konusudur. Burada namaz kılındığı zaman göz almaması ve huşu içinde olma durumu söz konusu olmalıdır ki perde alınmış bundan iki yastık yapılmıştır. Peygamber bunlara dayanarak oturmuştur.

Böylece resim için açık seçik bir yasak hadislerde mevcut değildir. Burada maksat putperestliği önlemektir. Hadislerde bu vardır. Lanet yağdırılan ressam, tapınmak için sûret yapanlardır.⁴

İslam ülkelerinde resim sanatı gelişmemiştir. Bunun yerini süsleme sanatı ve minyatür almıştır. Ağa ve kumaş üzerinde arabesk desenler yoğunlaşmıştır. Buna rağmen Emeviler ve Fatimiler devirlerinde saraylarda ressam bulunmuş ve birkaç eserin üzerinde insan ve hayvan figürlerine rastlanmaktadır.

Minyatür İran'lılarda ve Türklerde gelişmiş bir sanattır.

Selçuklu ve Osmanlı saraylarında birer nakkaş veya nakkaşbaşı vardır. Fatihten itibaren padişah portreleri yapılmıştır.

III. Selim yenilikçi bir padişaktır. Onun zamanında okul programlarına resim sanatı dersi konulmuştur. II. Mahmut (1808-1839) kendi resmini askeri yerler, resmi daireler, umumi salonlara astırmıştır. Resimler yerine konarken kurbanlar kesilmiş, dualar yapılmıştır.

Dinin sanata etkisi, semavi dinlerde olsun veya tabii dinlerde olsun mevcuttur. İslam dininde de ibadet edilen mekân estetik ve manevi duyguların sergilendiği yerdir. Bunun dışında günlük hayatta da Allah'ın cemal sıfatının tezahürü bütün objelerde

⁴ O. Keskiöglü, "İslamda Tasvir ve Minyatürler", A.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, c.IX Ankara 1961, s.11-23

aranmıştır. Tabiat güzeldir, elle yapılan eşyada ve çevrede de güzellik aranır.

İslam'ın Peygamberinin güzel görünüm duygusu ve isteğinde olduğunu şu olaydan anlıyoruz: "O, bir gün cenaze merasimine gitti ve mezarın içinde hafif bir kazılış hatası görerek bunun derhal düzeltilmesini istedi. Biri ona ölüyü rahatsız mı edeceğini sordu? Peygamberimiz: "aslında böyle şeyler ölüyü ne sıkar ne de ona rahatsızlık verir, fakat bu sağ olanların gözlerine güzel görünmek içindir" diye buyurdu.

Peygamber güzel sese düşkündür. Buhari ve Müslim'de rivayet edilen hadislerde "Kur'an-ı seslerinizle süsleyiniz" buyurmuştur. Bilâl-i Habeşi'nin okuduğu ezandan çok etkilenmiş ve ondan ezan okumasını isteyerek "Ya Bilal! kalk bizi ferahlandır" demiştir.

Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetler bize eski kavim ve milletlerin eserlerinden bahsetmektedir. Geçmişî hatırlatan ve ondan ibret aldırان sadece olaylar, savaşlar değil, ortaya konulan abideler ve güzel eserlerdir. Müslümanların eski kavimlerinin eserlerinden bilgi sahibi olmaları istenmektedir. Kur'an da "yeryüzünü gezip dolaşın yalanlayanların sonunun ne olduğunu görün"⁵ ayeti buna işaretir.

İslam sanatını diğer sanatlardan ayıran özellik, somuttan çok soyuta yönelmesidir. Bu sanatta figür yerine çizgi ve desen yer almıştır. Bunun mimarı ve süsleme (taş, ağaç, metal, tekstil, kağıt üzerinde) alanında en güzel ürünlerini vermiştir. Böylece diğer sanatların aksine figüratif ve naturalist bir sanat olmaktan kurtulup soyut bir sanat haline gelmiştir. Hat sanatı da bu anlayışın sonucunda doğmuştur. Figürler ve tasvirler kullanılmış olsaydı, Hristiyan, Bizans ve Roma veya Eski Asya dinlerinin sanatlarının taklidi, kopyası durumuna düşebilirdi.

Non-figüratif yönüyle İslam, sanata yeni eserler kazandırmıştır. Böylece arabesk denilen süsleme biçimi ortaya çıkmıştır.

Şimdi, önemli bir konuya geçmek istiyorum. Türk sanatının, İslam sanatı içinde yeri nedir.? Uzun süre Türkler müslüman olduktan sonra kendilerine ait bir sanatlarının olduğu kabul edilmemişti. Türk sanatının, İslam sanatı içinde ayrı bir yeri yoktu. Sadece İslam sanatı içinde eser veren ustalar, sanatkârlar bahis konusu olmaktadır. Batılı sanat tarihçileri Türk sanatının varlığını inkar etmişlerdir. Bunlar, Anadolu'da ki eserlerini daha önceki sanatların devamı ve kopyeleri olarak anlatılmışlardır. İslam Medeniyeti üzerine kitap yazan ünlü Gustave le Bon bu görüştedir.

XIX. yüzyıl sonlarında Orta Asya'da yapılan kazılarda meydana çıkarılan buluntular ve bu bölgeye yapılan keşif gezileri özellikle Uygur ve Göktürk dönemi araştırmalarının artması, bu görüşün daha sonra değişmesini sağlamıştır.

Türk-İslam eserlerine önem verme Batı'nın etkisi ile olmuştur. Ancak XIX. yüzyıl sonunda sanat koleksiyonları yapılmış ve Türkiye'de müze çalışmaları başlamıştır. Batı'da, Şark Eserleri Bölümü kurulduktan sonradır ki ilk müze 1881 de Topkapı Sarayı bünyesinde Osman Hamdi Bey tarafından tesis edilmiştir.

Bir Türk Sanatının varlığı, Alman H.Glück ve Polonya asıllı, Avusturyalı arkeolog ve sanat tarihçisi Josef Strzygowski tarafından yapılan yayınlara kadar inkar edilmiştir. Strzygowski "Türk Sanatı içerdiği bazı figürler yönünden tamamıyla özgündür. Ancak Türklerin Batı'ya doğru yol alırken geçtikleri ve bir süre de kaldıkları İran'ın etkisiyle, sanatları da doğal olarak özgünlüğünden çok şeyler yitirdi. Kuzey Çin'e yerleşen Türklerin sanatı da Çin etkisinden kurtulamadı" demektedir. O, "İnsan figürünün az kullanıldığına dikkati çektiğini daha çok hayvan figürlerinin kullanıldığını ifade ettikten sonra "çeşitli simgeler bu

arada çadır ve kemer önemli yer almaktadır” der. Nihayet Strzygowski, Türk sanatının Tulunoğulları, Selçuklular, Osmanlılar dönemlerinde bir çok değişikliklere rağmen, özgünlüğünü koruduğuna işaret ederek “Türk sanatının, İslam sanatını oluşturan üçüncü ve kesin bir kök olduğunu ve bunun Hristiyan Avrupa Sanatı üzerinde izleri bulunduğu” hükmüne varmaktadır⁶

Türk sanatının dünyaya tanıtılması bir hayli gecikmiştir. Celal Esad Arseven (1876-1971) sanat tarihi ile ilgili ansiklopediden sonra 1928 yılında “Türk Sanatı” adlı kitabını yazmıştır. Bu kitap daha sonra “L. Art Turc” başlığı altında Fransızca da yayınlanmıştır. Nazi rejiminden sonra Türkiye’ye gelen Alman sanat tarihçileri içinde Ernst Diez, Katharina Otto-Dorn ile ayrıca Fransız Albert Gabriel Türk sanat tarihi araştırma ve eğitimine katkıda bulunmuşlardır.

İlk defa olarak 1959 yılında Türk Sanatları Kongresi Ankara’da düzenlenmiş ve bu tarihten itibaren her dört yılda bir Dünyanın çeşitli ülkelerinde tekrarlanmaktadır. Türk sanatları bu yolla dünyaya bildiriler ve sergilerle tanıtılmaktadır.

Türk sanatının varlığını inkar etmek isteyen bir kısım Avrupalı bilginler, mimari alanında Türk eserlerinin orijinal olmadıklarını ve Bizans’ın taklidi olduğu görüşünde idiler. Bu gün bu görüş tamamıyla değişmiş değildir. Onlara göre camilerdeki kubbe Bizans kiliselerindeki kubbelerin, hamam mimarisi eski Roma hamamlarının, bedestenler eski agoraların devamıdır. Mesala cami içinde mihrap, apside; minber, papaz kürsüsüne; yarı kubbeler, galerilere takabül eder. Şurası açıktır ki; dinlerin ve özellikle semavi dinlerin mekanları ve merasimleri vardır. Bunlar

⁶ J., Strzygowski, “Türkler ve Orta Asya Sanatı Meselesi” *Türkiyat Mecm.* III., 1-80.

arasındaki benzeyişler kaçınılmazdır. Bu durum ibadet esnasında bir yerde toplanmanın doğurduğu tabii şeklin mimariye aksetmesidir.

Ancak Türk mimarisi hiçbir yerden ilham almamıştır demek yanlış olur. Orta Asya plan ve motifleri yanısıra mahalli medeniyetlerin ve sanatların etkileri kaçınılmaz.

Orta Asya geleneğine daha çok bağlı kalan Selçuklu Camileri ile Osmanlı dönemi camileri arasında plan ve inşâ farklılıkları vardır. Bunda çevre, iklim, gelenek, zevk ve malzeme gibi faktörler olduğu gibi, münasebette bulunduğu diğer milletlerin etkisi de vardır. Mesela, Ayasofya'nın karşısında inşâ edilen Sultan Ahmet Camii'nde Ayasofya'nın kubbe mimarisinin etkisi ve onu geçmek keyfiyeti mevcuttur. Bu Türk mimarisinin, tekamül yolunda kaydettiği büyük bir hamleyi göstermektedir. Mimar Sinan. XVI. yüzyıl boyunca Türk Mimari sanatının en güzel sivil ve dini eserlerini vermiştir. Mimarideki yeniliklerin toplu bir ifadesini 80 yaşında yaptığı Edirne Selimiye Camii'nde ortaya koymuştur. Edirne'de 1569-1574 arasında tamamladığı Selimiye için "ustalık eserim" demiştir. Ayasofya'yı aşan 31.50 m. çapındaki kubbesi ve sekizgen gövdenin etrafında yükselen ince endamlı dört minaresi, bugün bile ulaşılamayan bir sanat örneği sergilemektedir.⁷

Kısaca Osmanlı mimarisinde taklid değil, asalet vardır. Bu mimari gerek İslam, gerek Bizans sanatlarından her cihette üstündür. Osmanlı mimarisindeki cesamet ve kullanılan malzeme, kesme taş ve en iyi harç, teknik bilgi ve çizgiler büyük bir bedîi duygu ve anlayışın ifadesi olarak ortaya çıkar.

Hiçbir medeniyet ürününün, tek başına ortaya çıktığı söylenemez. Etkileşim sadece İslam sanatı için değil diğer sanatlar

⁷ O. Aslanapa, "Türkler" (Türk Sanatı), İ.A.

için de söz konusudur. Eserin yapıldığı yer ve çevre bir önceki ve bir sonraki eser ve dönemle ilgilidir. Türkler, İslamiyetle birlikte zamanın, muhitin, iklim şartlarının, yeni karşılaştıkları ihtiyaçların olduğu kadar, yeni dinin emirleri doğrultusunda yeni sahalarda kendilerinden evvelki kavimlere ait mimari eserlerden ayrı mabedler, saraylar, türbeler, medreseler, hanlar, kervansaraylar ve evler yaptılar. Bugün hemen çevremizde bulunan XII ve XIII. yüzyıla ait eserler, Selçuklu eserleri mimari alanda güzel örneklerdir.

Eski medeniyetlerin malzemelerini kullanmak bir eksiklik olarak görülmemelidir. Batı'da ve Doğu'da tarih boyunca bunun örnekleri vardır. Ümeyye Camii Bizans bazilikasının sütunlarını, mermerlerini; Ankara kalesi, Bizans dönemi malzemesini çekinmeden kullanmıştır.

İran, Irak, Suriye, Ermenistan, Bizans ve Roma sanatlarından alınan motifler Selçuk mimarisinin ancak tefarruatı üzerinde amil olmuştur.⁸ Selçuklu mimarisinde şüphe yok ki Türk olmayan mimarlar, ustalar ve işçiler de çalışmıştır. Ama hepsini gayri Türk unsurlardanmış gibi göstermek, maksadlı bir yaklaşım ve haksızlık olur.⁹

Bir ülkenin medeniyet seviyesi, o ülkenin geçmişinden gelen her türlü eserleriyle anlaşılır. Fikir seviyesinde olan eserler, maddi alanda da kendisini gösterir. Anadolunun bu bakımdan çok zengin olduğunu görmekteyiz. Birçok medeniyete beşik olmuştur ve hemen hepsinden eserler vardır. Ne yazık ki yanan, yıkılan ve kaybolanlar bir yana, bunların, her türünün kendine has istatistiki

⁸ R.M. Meriç, "Eski Eserler Hakkında Düşünceler". *İnsan Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, C.1, s.6, 1938, s.511.

⁹ R.M. Meriç, *Aynı Makale*, s. 512

bilgilerine ve durumlarına dair henüz bir cedvele ve sayıma sahip değiliz. Bunu yapmak için, bütün arşiv vesikaları, tapular, muhasebe kayıtları, kitabeler, şeri mahkeme sicilleri henüz tam okunarak tasnif edilmiş değildir.

Bazı şehirlerimiz mebzul mimari hatıralarla bir müze halindedir. Bunlara açık müze veya müze-şehri demek doğru olur. Ecdadımızdan kalan bu şehirlere ve buradaki eserlere sahip çıkmaya bizim insanlık borcumuz vardır. Bunların korunarak, maddi manevi değerleriyle daha soraki nesillere intikali herkesin borcudur.

Dış tahriplerin haricinde, sanat eserlerine olan genel ilgisizlik bunların elimizden çıkmasına sebep olmaktadır. Bu günkü türkiye sınırları dışında bulunan sanat eserleri, bugüne kadar süren sanata karşı ilgisizliğin bir sonucudur. Bugün Avrupa ve Amerika'nın bir çok müzesinde İslam ve Türk sanatının emsalsiz nümüneleri vardır. Mehmet Önder sadece yurt dışına kaçırılan eserler hakkında ve bunların buldukları yerleri bazen resimleriyle birlikte gösteren bir kitap yazmıştır.¹⁰ Birkaç örnek vermek istiyorum: II. Abdülhamid döneminde, Bergama Akropolinde bulunan heykel ve kabartmalar, Almanlar tarafından götürülmüştür. Bugün Berlin'de Bergama Müzesi adı altında teşhir edilmektedir. Halen yürütülen bir kampanya ile bu eserlerin ülkesine ve yerine iade ettirilmesi için büyük gayret sarfedilmektedir. Amerika'ya kaçırılan Harun Hazinesi, bir vatandaşımızın sürekli ilgisi ve Kültür Bakanlığı'nın hukuki davalar için yüklendiği masraf ve gayretleri neticesinde 1993 yılında getirilebilmiştir.

¹⁰ M. Önder, *Yurt Dışı Müzelerinde Türk Eserleri*, Kültür Turizm Bak. Yay. Ankara 1983

Konya Beyhekim Mescidi'nin çini mozaik mihrabı Berlin Statlische Müzesine, Konya Sırçalı Mescidi ve Akşehir Mahmut Hayrani Türbesi'nin çinileri Almanya'ya kaçırılmıştır. Pariste Louvre Müzesi'nin bodrumunda sadece Anadolu'dan götürülen antik çağa ait eserlerin sergilendiği bir departman vardır.

Ayrıca İslam ülkelerinden Avrupaya çeşitli yollarla kaçırılan minyatürlü yazma kitaplar, nadide halılar, metal, ahşap ve kumaş her türlü günlük eşya ve aksesuarlardan yapılmış sanat ürünleri, yurt dışına gitmiştir.

Tarihi eserlere karşı olan sanat sevgisi ve bilincinin eksikliği, devlet adamları ve yöneticiler seviyesinde olunca, büyük kayıplar doğurmuştur. Bir-iki örnek verirsek: Konya Alaaddin Tepesindeki Selçuklu Köşkü, M. Cevad'ın valiliği sırasında yıktırılmıştır. Vali M. Cevad bu eserin ehemmiyetsiz olduğuna kanaat getirerek yıktırılmış, kendisine itiraz edenlere "merak etmeyin ben size 200 lira ile daha iyisini yaptırım" demiştir.¹¹ Diyarbakır'da yöneticiler, şehirde hava akımına engel oluyor mülahazasıyla , dünyanın Çin seddinden sonra ikinci suru olan Diyarbakır surlarının bir kısmını yıktırılmış, bereket versin bilinçli vatandaşların Bakanlığı uyarmaları sonucunda 1932 yılında bu işlem durdurulmuştur. Kayseri surları da aynı ihmal sonucu yıkılıp gitmiştir. Tarihi eser yıkılması ve yağması ile ilgili bu listeyi uzatmak mümkündür.

Bugün vakıflar bu eserlere sahip çıkmakta. elinde bulunduğu mimari eserleri uzmanları marifetiyle onarmaktadır. Bu tamire muhtaç eserlerin sayısının fazla olması dolayısıyla, kısa zamanda hepsinin onarımı mümkün olamamaktadır.

Gerçi yurt dışına kaçırılan eserler buldukları yerlerde iyi korunup, geldikleri yerin kültürünü tanıtıyorsa da, bütünlük

¹¹ F. Sarre, *Konya Köşkü*, Çev. Ş. Uzluk, Ankara 1967, s. 95

açısından, sanat eserlerinin menşelerinde bulunmalarında zaruret vardır.

Son yıllarda (özellikle Batı'da 1950'den sonra) sanat eserlerinin dünyanın çeşitli şehirlerinde sergilenmesi hadisesine şahid olmaktayız. Bu bir milletin sanatını tanıtması bakımından güzel bir olay olarak algılanmaktadır. Bu cümleden olmak üzere Türk sanatının örnekleri Kültür Bakanlığı tarafından yurt dışına gönderilmektedir. 1987 ve 1988 yıllarında Amerika'nın Washington, Chicago ve Newyork kentleri ile Japonya'nın Tokyo kentinde Kanuni Sergisi açılmıştır. Bu sergileri halk uzun kuyruklar oluşturarak görmek fırsatı bulmuştur. Bu sergi Türkiye'yi, Türk sanatını tanıtmak açısından yararlı olmuştur.

Yıkılan veya kaybolan bir tarihi eserin yerine bir yenisi konamayacağından sanat eserlerinin büyük bir titizlikle korunması gerekmektedir. Bunların bir kısmı müzelerde, kütüphanelerde sergilenmektedir. Mimari eserleri ise kısmen Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün ihtimamına tevdi edilmiştir. Bunlar onarıldıktan sonra turistik, kültürel ve ticari maksatlarla kullanılmaktadır. Vakıflar bunları ilgili kurumlara veya kişilere kiralamaktadır. Mesela bir kısım kervansaray ve han turistik tesis olarak kullanılmaktadır. Aslında Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı Devletinin mimari eserleri, fonksiyonlarına göre taksim edilmişlerdir. Camiler, Evkâf, tekke ve türbeler 2 Eylül 1341(1925) tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Kültür Bakanlığı'na; mektep yapmaya elverişli olmayan medrese ve tekkeler 19 Mayıs 1927 tarihli töre maddesine göre Özel İdarelere; bendler, çeşmeler, kabristanlar Belediyelere tevdi edilmişlerdir. Böylece boş durarak harabiyete uğramaları engellenmiş ve fonksiyonel hale getirilmiştir. Burada büyük bir sorun ortaya çıkmıştır. Büyük kısmı vakıf olan bu eserler vâkıfın şartlarına uygun olarak hizmet

verememişlerdir. Değişen dünya şartları ve yeni rejim bu durumu gözardı etmiştir.

Burada bir de Türk tarih ve kültürüyle ilgili olan ve Türk milletinin hatırasını yaşatan eserlerden sözetmek yerinde olur. Bosna'da bulunan Osmanlı Dönemi eserleri, son savaş esnasında tahrip olmuştur. Hüseyin Bey Camii, Medresesi ve Kütüphanesi, Mostar Köprüsü tahrip edilmiştir. Şuurlu olarak yapılan bu eylem, buradan müslüman izlerini, Osmanlı Dönemi eserlerini silip süpürmektir. Her ne kadar uluslararası sözleşmelerde tarihi eserlerin korunması hükmü varsa da, Sırp'lar bu hükmü tanımamışlardır.

Öte yandan Eski Sovyetler Birliği toprakları üzerinde birçok tarihi İslami eser, komünist rejim tarafından imha edilmiştir. Bu eserler müslümanların varlığının ve hakimiyetinin tahaccür etmiş şahitleri ve delilleridir. Türkiye bu eserlere karşı ilgisini sürdürmektedir. Hoca Ahmed Yesevi'nin türbesinin restorasyonunu Vakıflar Genel Müdürlüğü üslenmiştir. Mostar'daki tarihi Türk Köprüsü'nün onarılması için de UNESCO aracılığıyla bir teşebbüste bulunulmuştur. Önemli olan halkın sanat eserlerine karşı bilincinin giderek kuvvetlenmesidir.

Bir başka sorun da "İmar-ı belde" saikiyle tarihi eserlerin imhasıdır. Belediye planları çıkarılıp uygulanırken, tarihi eserlere gerekli önem verilmemekte bazen önemsiz diye yıktırılmaktadır. İstanbul'da son elli yıl içinde bu durum yaşanmıştır. Yakınımızda Konya'da da aynı duruma şahid olmaktayız. Şehirlerin imarı, caddelerin zamanın ihtiyaçlarına göre tanzimi elbette lazımdır. Ancak tarihi ve bedii kıymeti bulunan eserler, korunmalıdır. Plan önceden değil, tarihi eserlerin korunumuna göre yapılmalıdır. Bu arada ahşap veya kargir Türk evlerinin korunması da süregelen bir problemimiz olduğu hatırlanmalıdır.

İşte sanat eserine karşı olan ilgi, hem tarih hem de sanat eğitimini gerektirir. Tarihini bilen kişi bu eserlere daha fazla değer verir. Vatan sevgisi ve inançlı olma daha bilinçli bir sanat ortamı yaratır. Yoksa yıkım ve yerine yenisini yapma anlayışı bizi köksüz, kültürsüz bir toplum haline getirir.

Biraz da İslamda musiki konusuna değinmek istiyorum. Güzel sanatlar içinde musikinin yeri ve rolü büyüktür. Burada sadece Türklerin müslüman olduktan sonra musiki ile ilgileri üzerinde duracağım: Musiki veya müzik, "duyguların, düşüncelerin ve imgelerin sesle anlatılmasıdır" Özelliklerini de şöyle sıralayabiliriz:

1. Kişinin yalnız başına da yapabileceği hiç bir araç kullanmadan sergileyebileceği bir sanattır.
2. Müzikle duygu ve düşünceler, plastik sanatlara oranla , daha çarpıcı bir biçimde dile getirilebilir.
3. Kişiyi ve kitleleri kolay harekete geçiren bir gücü vardır.
4. Dil, dîn ve etnik farklar tanımayan evrensel bir anlatımdır.

Hangi toplumda olursa olsun, müzik değişik açılardan türlere ayrılır. Sözle icra edilen müzik, bir aletle icra edilen müzik olarak iki şekilde icra edilebilir. Bir de tek seslilik ve çok seslilik konusu vardır. Türk musikisi tek seslidir. Batı müziği çok seslidir. Bunun dışında tek sesli ve çok sesli müzik türleri ile enstrümantal ve sözlü olanlar da kendi içlerinde kısımlara ayrılırlar. Türkiye'de yapılan ayırım şu şekildedir: Halk müziği, Türk Sanat Musikisi, Klasik Türk Müziği, Türk Tasavvuf Musikisi, Türk Hafif Müziği. Selçuklulardan başlayarak, Osmanlılar döneminde Türklerin yaptıkları müziğe, Türk usulu anlamında ala Turca (alaturka) denilmiştir. Frank usulu, Avrupa usulü demek olan alla Franca (alafanga) hem musiki, hem Türklere has yaşayış için kullanılan bir deyimdir.

Türk musikisinin Osmanlılar döneminde olduğu gibi daha önceleri de büyük dahi ve üstadları vardır. Bilgin Farabi, hem filozof hem de müzik otoritesidir. Kitabı'l musikiyul-kebir adlı bir eseri vardır. Abdulkadir Meragi hem İran'da hem de Türk aleminde besteleri ve kitapları bulunan müzik otoritesidir.

Yukarıda isimlerini saydığım Türk müzik türleri içinde Tasavvuf musikisi tekkelerde ve zaviyelerde icra edilen bir musiki türüdür. Ney, kudüm, rebab, daire, başlıca aletleridir. Bektaşilik ve Mevlevilik tarikatlarında musikinin yeri büyüktür. Bir dini ayin aracıdır. İbadete aykırı bir yönü yoktur. Bu tarikatlarda müzik eşliğinde samah ve sama yapılır. Raks ve musiki ahi teşkilatında da kabul görür. İbn Batuta bunlar için; "... toplanıp yerler içerler, taganni ve raks ederler..." der.

İslam aleminde ve özellikle Osmanlılarda ulemadan raks ve musikiye karşı çıkanlar olmuştur. Bunun şeri delilleri olmamakla birlikte, genellikle insanları kayıtsız hale getirdiği, zamanlarını boşa çıkarttığı ve şehvi duygularının arttırıldığı ve dolayısıyla dünyaya meylettirdiği için karşı çıkmıştır.

Musikiye karşı çıkanlar arasında Birgili Mehmed Efendi ve Üstüvani Mehmed Efendi ön sırayı alırlar. Ünlü Ebussuud Efendi'nin tekkelerin içinde çalgı çalınmasını istemediğini biliyoruz.

Birgili, şarkı söylemenin bir dil afeti olduğunu ve haram sayıldığını Tarikat-ı Muhammediye adlı eserinde yazar. "Bayram ve düğünler haricinde halkı eğlendirmek için şarkı, türkü söylemek, şiir, zikir ve kasideler okuyup taganni etmeleri ve bir sürü hayasız, bidatçı tüysüz genç ve sapıklarla bağırıp, çağırarak zikir yapmaları da haram olan taganniye dahildir" der.

Üstüvani Mehmet Efendi, ezanın ve Kur'an'ın teganni ile okunmasını haram saymaktadır.

Şeriat adına konuştuklarını söyleyen bazı Osmanlı din adamları, çalgı çalmayı, bütün topluma yayılmış olan kopuz, ney, tef çalmayı haram saymakla yetinmemekte, çalan kadar, çalınanı dinleyen de dine aykırı davrandığını söylemektedir. Bu konudaki görüşler de afet olmaktan başlamakta ve çalgı aletini kırmanın sevap olduğunu söylemeye kadar şiddetini artırmaktadır. Birgili'ye göre çalgılı yere gitmek, çalgı dinlemek, kulakla işlenen bir kötülük, bir afettir.

Ebussuud Efendi de müzik aletlerinin kırılmasını teşvik etmese bile, kıran kişinin sevap kazanacağını öne sürerek dolaylı bir destek vermektedir. Ayrıca kırılan enstrümanın, ağaç olarak bile, değerinin ödenmesini gerekli görmez. Ayrıca Ebussuud Efendi dervişlerin raks ve devran edişlerini ibadet saymamakta ve bunu ilahi bir küfür olarak nitelendirmektedir.

Hal böyle iken Osmanlı sarayında, musiki icra edilmiş ve müzisyenlere para ile destek verilmiştir. Osman Gazi'den itibaren Yıldırım Bayezid, II. Selim, IV. Murat ve diğerleri musiki ile ilgilenmişler, hatta beste yapanlar olmuştur.¹²

Musikiye karşı bu görüşlere rağmen, Osmanlı toplumunda, sarayda, ordu da, sivil hayatta musiki icra edilip gelmiştir. Halk müziği hele hiç etkilenmemiştir. XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde çok sesli müzik Türk toplumunda icra edilmeye başlamıştır.

Bütün bu söylediklerimiz, İslam sanatlarının tarih boyunca, İslam toplum yaşayışının maddi ve manevi bir parçası olduğu ve bu toplumun diğer din ve cemiyetlerde olduğu kadar bazen daha artan şiddetle sanatla uğraştığını ve bunu hayatına soktuğu ortaya çıkmaktadır.

¹² S. Turan, *Türk Kültür Tarihi*, Ankara 1990, s.258-271

İslam Sanatları İslam dininin bir aynası olup, müslümanların hayatında daima canlı ve parlak olarak yaşamıştır.

12.V.1994 Konya